

SPOLJNOTRGOVINSKA RAZMENA AGROINDUSTRIJSKIH PROIZVODA REPUBLIKE SRBIJE I REPUBLIKE JERMENIJE – EVROAZIJSKI INTEGRACIONI PROCESI

UVOD

U uslovima sve izraženije globalizacije, regionalna i subregionalna saradnja zasnovana na zajedničkim interesima i potrebama regionalnih partnera dobija sve više na značaju. Fenomen regionalizacije je definišuća karakteristika međunarodnih ekonomskih odnosa u modernoj eri. Jedna od najznačajnijih tendencija u razvoju savremenog sveta jeste rast integracionih privrednih procesa i uspostavljanje velikog broja trgovinskih blokova univerzalnog i regionalnog karaktera (3,77). Rastuća međuzavisnost u svetu i dostignuti stepen razvoja privrede i tehnologije nametnuli su još veću potrebu unapređenja i produbljivanja postojećih, klasičnih oblika međunarodnih ekonomskih integracija. Na osnovu studija Lapenka (5,13) možemo se složiti da „uprkos različitim nivoima integracije i stepenu ekonomskog uticaja, regionalne integracione grupe već igraju ulogu nezavisnih aktera u svetskoj ekonomiji. Takođe se može pretpostaviti da će zahvaljujući aktivnostima dobro funkcionišućih integracionih grupa u bliskoj budućnosti mikroekonomski odnosi biti skup makroekonomskih grupacija koje koriste prednosti ekonomske integracije u različitim formatima.”

Agroindustrijski proizvodi tradicionalno imaju značajnu zastupljenost u strukturi izvoza srpske ekonomije. U uslovima ekonomske krize, agrarni sektor Republike Srbije je u proteklim decenijama pokazivao najveći stepen rezistentnosti u proizvodnji i izvozu i tako doprinosa uravnoteženju stalno prisutnog negativnog spoljnotrgovinskog bilansa zemlje. U okviru tih proizvoda, jedna od najznačajnijih izvoznih grupa Republike Srbije je hrana. Počev od 2005. godine, ova grupa beleži kontinuirani rast suficita u spoljnotrgovinskoj razme-

REZIME

Cljučne reči: Republika Srbija, Republika Jermenija, spoljna trgovina, ekonomski odnosi, agroindustrijski proizvodi.

U radu se analizira saradnja Republike Srbije sa Republikom Jermenijom u oblasti spoljnotrgovinske razmene agroindustrijskih proizvoda u periodu od 2008. do 2017. godine, sa ciljem da se identifikuju aktuelni problemi i procene perspektive daljeg razvoja usmerenog ka ekspanziji izvoza. Republika Srbija izvozila je agroindustrijske proizvode na tržište Jermenije, dok uvoza agroindustrijskih proizvoda iz Republike Jermenije nije bilo. Ovo predstavlja dugoročnu karakteristiku srpske privrede. Na osnovu statističkog istraživanja daju se sistem-ska ocena dubine ekonomske saradnje u oblasti međusobne razmene poljoprivrednih proizvoda i preporuke za budući razvoj ekonomskih veza između Srbije i Jermenije.

ni Republike Srbije, što se, između ostalog, često tumači i kao rezultat pozitivnog uticaja spoljnotrgovinske liberalizacije. Liberalizacija razmene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Republike Srbije, pa samim tim i grupe hrane, nastupila je kao rezultat niza bilateralnih i multilateralnih sporazuma (2,453).

Stoga su i istraživanja razmene ovih proizvoda, posebno u svetlu novih integracija i regionalnog povezivanja, postala vrlo aktuelna problematika kako za naučno analiziranje i sagledavanje, tako i za dalja predviđanja.

METODOLOGIJA RADA

Metodologija rada se zasniva na nizu opštih i specifičnih metoda naučnog istraživanja, kao što su analiza i sinteza, apstrakcija i generalizacija, indukcija i dedukcija, kvantitativno-kvalitativne metode i komparativna analiza. Glavni izvori informacija su normativni dokumenti, akademska literatura, članci, itd. U radu su korišćeni publikovani podaci Zavoda za statistiku Republike Srbije. Period istraživanja je od 2008. do 2017. godine i isti je uslovljen raspoloživim dokumentacionim materijalom. Sistematizovani su podaci o trgovini agroindustrijskom proizvodnjom Republike Srbije sa Republikom Jermenijom za desetogodišnji period. Za posmatranje, prikazivanje, kao i analizu i tumačenje podataka i prezentaciju rezultata korišćene su statističke metode. Vrednosti dobijene korišćenjem statističkih metoda grafički su predstavljene histogramima i tabelom. Autori primenjuju naučni i istovremeno praktično orijentisani pristup u oceni sadašnjeg stanja spoljnotrgovinskih odnosa Republike Srbije i Republike Jermenije, konkretnije, spoljne trgovine poljoprivrednim proizvodima. Važno je napomenuti da su rezultati istraživanja deo doktorske teze autorke Milice Simić.

IZVOZ AGROINDUSTRIJSKIH PROIZVODA REPUBLIKE SRBIJE NA TRŽIŠTE REPUBLIKE JERMENIJE

Spoljnotrgovinsko poslovanje predstavlja osnov razvoja privrede i društva u kome se ostvaruje razmena kako dobara tako i usluga. Paralelno sa prometom dobara i usluga vrši se i razmena znanja, iskustva i informacija iz raznih sektora privrednog života, te je stoga privredni razvoj nemoguće zamisliti bez spoljnotrgovinske razmene i prometa (6,16). Kriva izvoza agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije u Republiku Jermeniju (*grafikon 1*) pokazuje prilično neujednačeno ponašanje izvoza tokom posmatranog desetogodišnjeg perioda, koje se može podeliti u dve faze. Prva

Sa prometom dobara i usluga vrši se i razmena znanja, iskustva i informacija

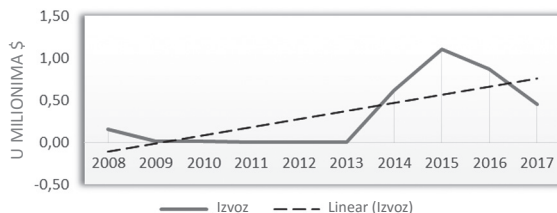
faza obuhvata period od 2008. do 2013. godine, u kojoj je izvoz bio minimalnih razmera i iz godine u godinu je ostvarivao pad. Vrednost izvoza u 2009. godini, u stalnim cenama, iznosila je 0.02 miliona USD, što predstavlja pad od 88.5% u odnosu na nivo izvoza iz 2008. godine (u stalnim cenama vrednost izvoza je bila 0.16 miliona USD). Analiza nivoa izvoza pokazuje da je izvoz iz 2009. godine 98.89 puta manji u odnosu na nivo izvoza iz 2008. godine. U svim ostalim godinama prve faze ostvaren je pad. Nivo izvoza je iz godine u godinu bio sve niži. Najniži nivo izvoza u stalnim cenama, u iznosu od 0.0016 miliona USD, ostvaren je u 2013. godini. Druga faza obuhvata period od 2014. do 2017. godine, u kojoj je u prve dve godine ostvaren rast, dok je u poslednje dve godine ostvaren pad izvoza. Poredeći nivo ostvarenog izvoza u svim godinama druge faze sa nivoom izvoza ostvarenim u 2008. godini, zaključujemo da je ostvaren rast nivoa izvoza. Nivo izvoza u 2014. godini (u stalnim cenama iznosio je 0.61 milion USD) veći je 3.88 puta u poređenju sa nivoom izvoza iz 2008. godine. Izvoz 2015. godine, koji u stalnim cenama iznosi 1.11 miliona USD, veći je sedam puta u odnosu na nivo izvoza iz 2008. godine. Dok je nivo izvoza 2016. godine, u iznosu od 0.87 miliona USD, veći 5.51 put u poređenju sa izvozom koji je ostvaren u 2008. godini. Vrednost izvoza agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije u Republiku Jermeniju u poslednjoj posmatranoj godini (2017) dostigao je iznos od 0.46 miliona USD, što predstavlja povećanje od skoro tri puta (preciznije 2.9) u odnosu na prvu posmatranu godinu (2008), kada je izvoz iznosio 0.16 miliona USD (*grafikon 1*).

Poređenje vrednosti izvoza iz godine u godinu ukazuje da je najveći rast ostvaren u 2014. godini. Nivo izvoza u stalnim cenama u 2013. godini iznosio je 0.0016 miliona USD, dok je nivo izvoza u 2014. godini iznosio 0.61 milion USD. Dakle, u realnim iznosima izvoz u 2014. godini veći je za 0.6 miliona USD od nivoa izvoza ostvarenog u 2013. godini. Rast u iznosu od 80.4% je ostvaren jedino još u 2015. godini, sa nivoom izvoza u vrednosti od 1.11 miliona USD. Povećanje od 80.4% značilo je veći izvoz u 2015. godini u odnosu na 2014. godinu u iznosu od 0.5 miliona USD. U svim ostalim godinama posmatranog desetogodišnjeg perioda ostvaren je pad. U 2016. godini ostvaren je pad od 78.7% u odnosu na 2015. godinu, u nominalnim iznosima izvoz je manji za 0.2 miliona USD. Izvoz agroindustrijskih proizvoda u 2017. godini ostvario je pad od 52.5% u odnosu na 2016. godinu. Izvoz ostvaren u 2017. godini manji je za 0.4 miliona USD u odnosu na nivo izvoza iz 2016. godine. U periodu od 2008. do 2013. godine takođe je ostvaren pad. Međutim, iznos prosečne stope promene od 12.52% ukazuje da je u proseku ostvaren realan rast izvoza agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije u Republiku Jermeniju. Naime, realan

Realan rast izvoza agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije u Jermeniju u proseku je pozitivan.

rast koji je ostvaren samo u dve godine posmatranog desetogodišnjeg perioda bio je daleko značajniji od ostvarenog pada u ostalim godinama posmatranog perioda.

Grafikon 1. Kretanje izvoza agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije u Republiku Jermeniju (2008–2017)

Izvor: Prikaz autora na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku

Prosečan izvoz agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije u Republiku Jermeniju u posmatranom periodu (2008–2017) iznosio je, u stalnim cenama, 0.3250 miliona USD. Na osnovu podataka prikazanih u *tabeli 1*, uočavamo da je rast izvoza ostvaren uz relativno nisku stopu promene od 12.52%, što govori u prilog povećanog plasmana srpskih agroindustrijskih proizvoda na tržište Republike Jermenije. Jak prosečan koeficijent varijacije u iznosu od 120.70% posledica je oscilacija u nominalnoj vrednosti izvoza. Naime, u prvim godinama analiziranog perioda ostvareni nivo izvoza je bio izuzetno niskog nivoa, tako da povećanje nominalnih iznosa u poslednjim godinama posmatranog perioda svedoči izuzetno visoke varijacije u nivou vrednosti izvoza.

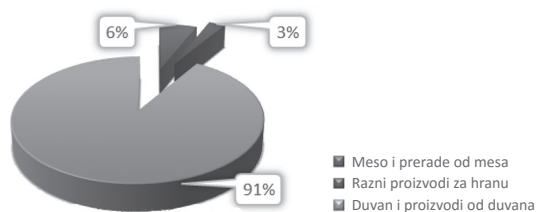
Struktura agroindustrijskih proizvoda koji se izvoze je homogena.

Analiza strukture izvezenih agroindustrijskih proizvoda ukazuje na homogenost proizvoda koji se izvoze. Republika Srbija je u analiziranom periodu od deset godina izvozila striktno određene agroindustrijske proizvode u Republiku Jermeniju. Sagledavanjem učešća koja su dobijena stavljanjem u odnos prosečnih vrednosti izvoza svakog odseka za posmatrani desetogodišnji period sa ukupnim izvozom agroindustrijskih proizvoda iskazanim kao prosek za period od 2008. do 2017. godine, evidentno je da se najviše izvoze tri odseka, i to: 12 – *Duvan i proizvodi od duvana* (sa učešćem od 91%), zatim 01 – *Meso i prerade od mesa* (sa učešćem od 6%) i 09 – *Razni proizvodi za hranu i preradevine* sa učešćem u izvozu analiziranih odseka od 3% (*slika 1*). Struktura izvoza agroindustrijskih proizvoda u posmatranom periodu je bila prilično stabilna, ali za pojedine odseke SMTK postoje značajne oscilacije u pojedinim godinama.

U nastavku analize sagledavana je struktura izvoza svake pojedinačne godine posmatranog desetogodišnjeg perioda. Struktura je dobijena stavljanjem u odnos vrednosti izvoza sva-

kog pojedinačnog odseka sa ukupnim izvozom agroindustrijskih proizvoda u godini koja je predmet posmatranja. Struktura izvoza se nakon 2014. godine promenila, naime u periodu od 2008. do 2013. godine dominantno učešće u strukturi izvoza je imao odsek 09 – *Razni proizvodi za hranu i prerađevine*, da bi se nakon tog perioda učešće ovog odseka značajno smanjilo, a primat preuzeo odsek 12 – *Duvan i proizvodi od duvana*.

Slika 1. Struktura izvoza agroindustrijskih proizvoda iz Republike Srbije u Republiku Jermeniju (2008–2017)

Izvor: Obračun autora na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku

Odsek 12 – *Duvan i proizvodi od duvana* je odsek koji ima najveće učešće u strukturi izvoza agroindustrijskih proizvoda u Republiku Jermeniju. Prosečan nivo izvoza dvanaestog odseka iznosi 0.2949 miliona USD, što čini 90.74% (tabela 1) ukupnog izvoza, posmatranog kao prosek analiziranog desetogodišnjeg perioda. Potrebno je istaći da je ovaj odsek počeo da se izvozi 2008. godine sa vrednošću od 0.15 miliona USD, što je u strukturi ukupnog izvoza posmatrane godine (2008) iznosilo 97.48%. Međutim, kontinuitet u izvozu ovog odseka nije nastavljen sve do 2014. godine. Sa vrednošću izvoza od 1.10 miliona USD dvanaesti odsek je u 2014. godini činio 96.13% ukunog izvoza. U 2015. godini ovaj odsek ostvario je nivo izvoza, u stalnim cenama, u iznosu od 1.11 miliona USD, što je činilo 99.5% ukupnog izvoza agroindustrijskih proizvoda u Republiku Jermeniju u posmatranoj godini. Poredeći vrednosti izvoza SMTK 12 u stalnim cenama u 2015. godini sa vrednošću ostvarenom u 2014. godini, dolazimo do zaključka da je ostvaren rast. Nivo izvoza dvanaestog odseka u 2016. godini od 0.72 miliona USD činio je 82.16% u strukturi izvoza posmatrane godine. Stopa realnog rasta, dobijena stavljanjem u odnos nivoa izvoza iz 2016. godine sa nivoom ostvarenim u 2015. godini, u iznosu od 65.0% ukazuje da je došlo do realnog pada izvoza odseka SMTK 12 u 2016. godini. Sa nivoom izvoza od 0.39 miliona USD u 2017. godini, dvanaesti odsek je činio 84.93% strukture ukupnog izvoza agroindustrijskih proizvoda. Poredeći nivo izvoza iz 2017. godine sa nivoom

Duvan i proizvodi od duvana imaju najveće učešće u strukturi izvoza u Republiku Jermeniju.

ostvarenim u 2016. godini, možemo zaključiti da je u 2017. godini ostvaren najveći pad izvoza ovog odseka. Uprosečavanjem prethodno iznetih podataka za pojedinačne godine izveden je zaključak o ponašanju dvanaestog odseka u desetogodišnjem analiziranom periodu. Prosečna stopa rasta u iznosu -13.00% (tabela 1) ukazuje da je u posmatranom petogodišnjem periodu, u kojem se izvezio ovaj odsek, ostvaren prosečan pad izvoza. Relativno jak koeficijent varijacije u iznosu od 54.03% ukazuje koliko su značajne bile oscilacije u prikazanim nivoima izvoza SMTK 12 u posmatranom petogodišnjem periodu.

Prvi odsek (SMTK 01) 01 – *Meso i prerade od mesa* nalazi se na drugom mestu po nivou značajnosti u strukturi izvoza agroindustrijskih proizvoda u Republiku Jermeniju. Sa prosečnom vrednošću izvoza, u stalnim cenama, od 0.0192 miliona USD, prvi odsek čini 5.9% (tabela 1) ukupnog izvoza agroindustrijskih proizvoda na tržište Republike Jermenije (posmatrano kao prosek desetogodišnjeg perioda). Na samom početku potrebno je naglasiti da se proizvodi koji čine ovaj odsek izvoze tek u poslednje dve godine (2016–2017), tako da su svi pokazatelji izračunati samo na osnovu podataka iz dve godine. Samim tim nemoguće je sa velikom pouzdanošću izvući dobar zaključak. Obim izvoza ovog odseka ima prilično velika odstupanja u posmatranom periodu (2016–2017), što pokazuje prosečni koeficijent varijacije od 57.39%. U 2016. godini ostvaren je nivo izvoza u stalnim cenama u iznosu od 0.15 miliona USD, što je činilo 17.35% ukupnog izvoza agroindustrijskih proizvoda u posmatranoj godini. U poslednjoj posmatranoj godini (2017) ostvaren je nivo izvoza u stalnim cenama u vrednosti od 0.04 miliona USD, što čini 8.95% ukupnog izvoza agroindustrijskih proizvoda u posmatranoj godini. Poredeći iznose iz ove dve godine možemo zaključiti da je u 2017. došlo do pada izvoza ovog odseka.

Odsek 09 – *Razni proizvodi za hranu i prerađevine* sa prosečnim nivoom izvoza, u stalnim cenama, u iznosu od 0.0085 miliona USD, nalazi se na trećem mestu po nivou značajnosti učešća (2.63%) u strukturi izvoza agroindustrijskih proizvoda. Ovo je jedini odsek koji je imao kontinuitet u plasmanu proizvoda na tržište Republike Jermenije za ceo posmatrani desetogodišnji period (2008–2017). Deveti odsek je jedini odsek koji ima pozitivnu stopu promene. Naime, prosečna stopa promene u iznosu od 3.63% ukazuje da je u proseku ovaj proizvod plasiran na tržište Republike Jermenije u povećanom obimu. Relativno jak koeficijent varijacije u iznosu od 56.90% ukazuje na značajne varijacije u plasiranju ovog odseka iz godine u godinu. Na osnovu prethodno objašnjenih pokazatelja može se izvesti zaključak da je ovo odsek koji će imati perspektivu u budućem plasmanu srpskih proizvoda na tržište Republike Jermenije.

Proizvodi za hranu i prerađevine su jedini koji imaju perspektivu izvoza u Jermeniju.

Analiza izvoza po odsecima SMTK u posmatranom periodu, navodi na zaključak da izvoz sledećih odseka: 12 – *Duvan i proizvodi od duvana*, 01 – *Meso i prerade od mesa* i 09 – *Razni proizvodi za hranu i prerađevine* čine preko 99% ukupnog izvoza agroindustrijskih proizvoda (tabela 35). Pri tumačenju rezultata ostalih odseka treba imati u vidu da se odsek 00 – *Žive životinje, osim životinja iz odseka 03* izvezio jedino u 2016. godini, odsek 04 – *Žitarice i proizvodi od žita* izvezio se jedino u 2011. godini, dok su se odseci 06 – *Šećer, proizvodi od šećera i med* i 07 – *Kafa, čaj, kakao, začini i proizvodi od njih* izvezili jedino u poslednjoj (2017) godini.

Tabela 1. Izvoz agroindustrijskih proizvoda po SMTK odsecima iz Republike Srbije u Republiku Jermeniju (2008–2017)

Odsek	Naziv odseka	<i>Prosečna vrednost (Mil. \$)</i>	<i>Stopa promene (%)</i>	<i>Koeficijent varijacije (%)</i>	<i>Učešće (%)</i>
00	<i>Žive životinje, osim životinja iz odseka 03</i>	0.0000	0.00	0.00	0.01
01	<i>Meso i prerade od mesa</i>	0.0192	-72.93	57.39	5.91
02	<i>Mlečni proizvodi i ptičja jaja</i>	0.0000	0.00	0.00	0.00
03	<i>Ribe, ljuskari, mekušci i prerađevine od njih</i>	0.0000	0.00	0.00	0.00
04	<i>Žitarice i proizvodi na bazi žitarica</i>	0.0000	0.00	0.00	0.02
05	<i>Povrće i voće</i>	0.0003	0.00	0.00	0.08
06	<i>Šećer, proizvodi od šećera i med</i>	0.0007	0.00	0.00	0.21
07	<i>Kafa, čaj, kakao, začini i proizvodi od njih</i>	0.0013	0.00	0.00	0.40
08	<i>Stočna hrana (osim žita u zrnju)</i>	0.0000	0.00	0.00	0.00
09	<i>Razni proizvodi za hranu i prerađevine</i>	0.0085	3.63	56.90	2.63
11	<i>Pića</i>	0.0000	0.00	0.00	0.00
12	<i>Duvan i proizvodi od duvana</i>	0.2949	-13.00	54.03	90.74
Ukupno:		0.3250	12.52	120.70	100.00

Izvor: Obračun autora na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku

Analiza spoljnotrgovinske razmene Republike Srbije i Republike Jermenije mogla je da se uradi samo za izvoz agroindustrijskih proizvoda, s obzirom na to da uvoz agroindustrijskih pro-

izvoda iz ove zemlje Zakavkazja ne postoji. Analiza izvoza agroindustrijskih proizvoda odslikava nedovoljno razvijene odnose spoljnotrgovinske razmene ove dve zemlje, iako na obe strane postoji interesovanje da se ti odnosi unaprede, što su u par navrata izjavljivali visoki predstavnici obe zemlje. Pored višegodišnjeg prijateljstva, evidentno je da sadašnji obim razmene ne odgovara potencijalima ovih zemalja, što potvrđuje i činjenica da je dosad između ove dve zemlje potpisano svega 10 bilateralnih sporazuma (7), i da je poslednji potpisan 2015. godine. Najveća perspektiva za ekonomsku saradnju između Republike Srbije i Republike Jermenije postoji u oblasti turizma, idustrije, bankarstva i finansija.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Bilateralni trgovinski odnosi Republike Srbije sa Republikom Jermenijom razlikuju se u odnosu na trgovinske odnose Republike Srbije sa Ruskom Federacijom, Republikom Belorusijom i Republikom Kazahstan. Naime, kako je ovo najmlađa članica Evroazijskog ekonomskog saveza, sa njom još nije potpisan sporazum o slobodnoj spoljnotrgovinskoj razmeni, tako da skromna spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda ne iznenađuje. Analiza je pokazala da ne postoje strateški agroindustrijski prednost u nastupu na tržištu Republike Jermenije. Čak i da možemo da izdvojimo strateške proizvode, ispostavilo se da je za povećanje obima razmene potrebno unaprediti domaću proizvodnju i to u skladu sa važećim međunarodnim standardima i propisima. Iako privrede zemalja Zakavkazja nisu posebno razvijene, postoji mogućnost da se u perspektivi ekonomska saradnja Republike Srbije sa Republikom Jermenijom unapredi na obostranu korist. Neophodno je različitim merama ekonomske i agrarne politike, usklađenim sa pravilima STO, stimulisati diverzifikaciju proizvodnog asortimana, podsticati porast udela proizvoda viših faza prerade u izvozu, kao i poboljšanje kvaliteta proizvoda usaglašanih sa međunarodnim standardima. Na taj način optimalno bi se koristili kapaciteti domaće industrije za preradu i radna snaga, a ostvarila bi se i veća profitabilnost izvoza (9,24).

Za dinamičniji razvoj poljoprivrede Republike Srbije, sredstva agrarnog budžeta moraju dobiti na značaju. Najefektnije bi bilo usmeriti sredstva na nove investicije, infrastrukturne projekte u ruralnim područjima, podsticati intenzivne i izvozno orijentisane proizvodnje, preradu, kao i sisteme održive poljoprivrede (4,530). Reformom agrarne politike treba da bude buhvaćena dugoročna i jasna strategija izvoza agroindustrijskih proizvoda na tržište Republike Jermenije, koje čini deo zahtevnog tržišta Evroazijske ekonomske unije. Na bazi definisane strategije treba

razvijati proizvodnju strateških primarnih poljoprivrednih proizvoda i agroindustrijskih proizvoda viših stepena finalizacije u cilju sticanja značajne konkurentne prednosti. Poboljšanje konkurentnosti roba i usluga srpskih kompanija od najvećeg je značaja za podsticanje spoljnotrgovinskog prometa između Republike Srbije i Republike Armenije, kao dela šireg tržišta Evroazijskog saveza. S tim u vezi, marketinške strategije koje se koriste, čiji bi cilj trebalo da bude da ponude moderne proizvode visokog kvaliteta koji ispunjavaju međunarodne standarde, trebalo bi da se usavršavaju. Praksa nudi širok izbor izazova, čak i u oblastima u kojima su srpske kompanije već imale uspostavljene pozicije. Interesantne su lekcije Pitera Drukera (1,47-50) iz američkog izvoznog „buma“. Prema negovim rečima, svi izvozni proizvodi koji uživaju uspeh imaju jasnu diferencijaciju. Nijedan od njih nije samo roba. Njihova cena je postavljena na konkurentan način, ali nijedna se ne prodaje uglavnom zbog cene. Svi uspešni izvozni proizvodi imaju visoku „dodatnu vrednost“. Ono što im dodaje vrednost je znanje. Inovacije moraju postati sastavni deo politike proizvoda preduzeća. Pored toga, srpski izvoznici moraju da traže konkurentsku prednost ne u niskim cenama robe i usluga, već u korišćenju odgovarajućih kanala prodaje i ponude optimalnih rokova isporuke, raznih sečenja, pakovanja i markiranja i drugih netradicionalnih marketinških alata.

LITERATURA

1. Drucker, P. (1993) *Management for the Future*, Taylor&Francis Ltd, Oxford, pp.47-50
2. Dragutinović Mitrović R., Popović Petrović I. (2013) „Spoljnotrgovinska liberalizacija i izvoz hrane Srbije: rezultati gravitacionog modela panela“, *Ekonomске teme*, 51(3): 441-464
3. Knežević B., Pavlović S. (2014) „Savremeni procesi evroazijskih ekonomskih integracija“, *Međunarodna politika*, br. 1155-1156, str.76-97.
4. Kuzman B. i sar. (2017) „Agricultural budget and agriculture development in Republic of Serbia“, *Economics of Agriculture*, [S.l.], v. 64, n. 2, pp. 515-531
5. Lepenko M. (2018) „EAЭС: пространство экономической интеграции: учеб.-метод. материалы“, *Российский совет по международным делам*, Moskva
6. Milić S. (2009) „Menadžment u spoljnoj trgovini“, *Fakultet za ravne i oslovne studije, Prometej*, Novi Sad
7. Ministarstvo spoljnih poslova, http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/bilateral_ugovori/armenija.pdf (31.3.2019)
8. Republički zavod za statistiku Republike Srbije, <https://www.stat.gov.rs/> (2.12.2018)
9. Vlahović B., Puškarić A. (2015) „Stanje i perspektiva izvoza agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije na tržište Ruske Federacije“, *Agroekonomika*, 44 (66). pp. 13-25

FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND THE REPUBLIC OF ARMENIA – EURO-ASIAN INTEGRATION PROCESSES SUMMARY

Key words: Republic of Serbia, Republic of Armenia, foreign trade, economic relations, agro-industrial products.

The paper analyzes the foreign trade of agro-industrial products of the Republic of Serbia with the Republic of Armenia during the period from 2008 to 2017 to identify current problems and assess the prospects for further development of export expansion. The Republic of Serbia exported agro-industrial products from the Republic of Armenia, but there was no import. That represents a long-term characteristic of the Serbian economy. Based on the statistical research, a systematic assessment of the depth of economic cooperation in the mutual exchange of agricultural products is given, and recommendations are given to develop Serbia and Armenia's economic ties.